

TRESTNĚPRÁVNÍ ALTERNATIVY V PRÁVNÍCH NÁSTROJÍCH OSN A RADY EVROPY

LUCIE BOLEDOVIČOVÁ

Katedra trestního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se zabývá analýzou právních nástrojů, které vybrané mezinárodní organizace používají v oblasti trestního práva. Analýza je zaměřena zejména na právní nástroje, které se určitým způsobem dotýkají problematiky trestněprávních alternativ a konceptu restorativní justice (mezinárodní smlouvy, rezoluce a doporučení). Její součástí je rovněž vzájemné srovnání těchto právních nástrojů napříč vybranými organizacemi. Kritériem výběru mezinárodních organizací (OSN a Rady Evropy) je členství České republiky v nich a faktická existence zkoumané úpravy.

Key words in original language

Trestněprávní alternativy, restorativní justice, OSN, Rada Evropy, mezinárodní smlouva, rezoluce, doporučení.

Abstract

This paper deals with analysis of the legal instruments used by selected international organizations in the field of criminal law. The analysis focuses mainly on the legal instruments which are concerned with the alternatives to traditional criminal justice and with the concept of restorative justice (international treaties, resolutions and recommendations). It also encompasses a comparison of the analyzed legal instruments across the organizations. The criterion for selection of the international organizations (UN and Council of Europe) is the membership of Czech Republic and the existence of the examined regulation.

Key words

Alternatives to traditional criminal justice, restorative justice, UN, Council of Europe, international treaty, resolution, recommendation.

1. ÚVOD

Jak už vyplývá z názvu tohoto příspěvku, věnuje se způsobu uchopení trestněprávních alternativ v právních nástrojích Organizace spojených národů a Rady Evropy. Jeho cílem je objasnění přístupu těchto mezinárodních organizací, jejichž členem je i Česká republika, k uplatňování trestněprávních alternativ, potažmo k aplikaci konceptu restorativní justice. V souvislosti s tím budou nastíněny vlivy

mezinárodního právního prostředí na vnitrostátní legislativu (v oblasti trestního práva). K dosažení stanoveného cíle budou využity metoda analýzy a metoda komparace.

Nejprve bude ve stručnosti vysvětlen pojem „trestněprávní alternativy“ a podstata konceptu restorativní justice. Poté budou postupně představeny obě mezinárodní organizace. Další kapitola v obecnosti uvede druhy právních nástrojů, využívané OSN a Radou Evropy k harmonizaci trestního práva jejich členských států, a jejich povahu coby pramene mezinárodního práva. V podkapitolách pak bude nastíněn obsah vybraných právních nástrojů, vztahujících se k trestněprávním alternativám, potažmo ke konceptu restorativní justice.

2. TRESTNĚPRÁVNÍ ALTERNATIVY

Jako trestněprávní alternativy jsou v trestněprávní teorii označovány alternativní způsoby řešení trestních věcí, realizované jednak v rámci systému trestního práva (hmotného a procesního), jednak mimo něj. Mezi hmotněprávní alternativy patří alternativy k potrestání a alternativní tresty (k tradičnímu nepodmíněnému trestu odnětí svobody). Za procesněprávní alternativy jsou považovány tzv. odklony od standardního trestního řízení – v českém trestním řádu se jedná o podmíněné zastavení trestního stíhání, o narovnání a o trestní příkaz. S těmito instituty pak úzce souvisí zastavení trestního stíhání a odložení věci v případech, kdy je k trestnímu stíhání třeba souhlasu poškozeného (§ 163 a § 163a trestního řádu¹), který jej dát odmítne nebo jej vezme zpět, a dále účast poškozeného v trestním řízení a náhrada škody poškozenému.² Mimo systém trestního práva je jako alternativní postup řešení trestních věcí uplatňována mediace. Trestněprávní alternativy (a obzvláště mediace) úzce souvisejí s rozšířením konceptu tzv. restorativní justice neboli obnovující trestní spravedlnosti.

2.1 RESTORATIVNÍ JUSTICE

Ke konceptualizaci pojmu restorativní justice přispěli koncem 80. let a v průběhu 90. let 20. století nejvíce američtí autoři. K faktickému uplatňování praktik, spojených s restorativní justicí, docházelo však ve Spojených státech a v Kanadě již během 70. let (např. byly zaváděny

---

¹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen trestní řád nebo TR).

² Srov. Solotář, A., Púry, F., Šámal, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha : C. H. Beck, 2000, s. 33-36.

mediační programy a zakládány příslušné mediační instituce).³ Těmto praktikám dokonce předcházely zvyky a tradice původních obyvatel Nového Zélandu (Maorů) nebo indiánských kmenů v USA.⁴ Duchovní kořeny restorativní justice jsou podle obhájců tohoto konceptu ukotveny v hlavních světových náboženstvích (v křesťanství, židovství, hinduismu, buddhismu či islámu).

Existuje řada definic pojmu restorativní justice, například B. Galaway a J. Hudson definují tři hlavní prvky restorativní justice: zaprvé, na trestný čin je nahlíženo jako na konflikt mezi jednotlivci, jehož důsledkem je způsobení újmy oběti, komunitě i pachateli, zadruhé, cílem procesu trestní spravedlnosti by mělo být nastolení klidu a pokoje v rámci komunity prostřednictvím smíření stran a nahrazení způsobených škod a za třetí, proces trestní spravedlnosti by měl za účelem nalezení řešení konfliktu usnadnit aktivní participaci obětí, pachatelů a jejich komunit.⁵

H. Zehr definuje pojem restorativní justice v kontrastu k pojmu retributivní justice tak, že trestný čin je v rámci retributivní justice považován za útok na stát. Justice pak v boji mezi pachatelem a státem, řízeným systematickými pravidly, rozhoduje o vině a ukládá trest. Kdežto v rámci restorativní justice je trestný čin chápán jako útok na lidi a mezilidské vztahy, který zakládá vznik závazku k jejich nápravě. Do hledání řešení směřujícího k nápravě, usmíření a útěše jsou zahrnuti pachatel, oběť i komunita.⁶

Smyslem konceptu restorativní justice je tedy obnovení trestným činem narušeného sociálního vztahu mezi pachatelem, obětí a dotčeným společenstvím (komunitou).⁷ Na rozdíl od konceptu retributivní justice (odplatné trestní spravedlnosti), který trestní spravedlnost vnímá ve smyslu adversárního vztahu mezi státem a obviněným, přehlízejícího zájmy

---

³ Srov. McCold, P. „The recent history of restorative justice: mediation, circles, and conferencing.“ In: *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. Ed. Sullivan, D., Tifft, L. London : Routledge, 2008, p. 23-51; Válková, H., Sotolář, A. „Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?“ *Trestní právo*. 2000, roč. 5, č. 1, s. 4-11.

⁴ Kuchta, J., Válková, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 180.

⁵ Galaway, B., Hudson, J. *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1990, p. 2. Tuto a další definice pojmu restorativní justice (včetně jejich zdrojů) lze nalézt na stránce *Restorative Justice Online: Lesson 1: Definition* [online]. © 1996 – 2010 [cit. 1. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/01introduction/tutorial-introduction-to-restorative-justice/lesson-1-definition/lesson-1-definition>. Pozn.: volný překlad autorky.

⁶ Zehr, H. *Changing Lenses: a new focus for crime and justice*. Scottsdale : Herald press, 1990, p. 181. Pozn.: volný překlad autorky.

⁷ Srov. Válková, H., Sotolář, A. „Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?“ *Trestní právo*. 2000, roč. 5, č. 1, s. 6.

poškozeného, klade koncept restorativní justice (jak vyplývá z výše představených definic) důraz na pojetí trestného činu jakožto poškození jiného jednotlivce či více jednotlivců (obět' trestného činu), které má dopad na lidské společenství v užším (komunita, rodina) i v širším (společnost tvořící stát) slova smyslu. Význam je přikládán mechanismům a procesům, díky nimž si pachatel uvědomí vlastní vinu a z ní vyplývající důsledky a rovněž vyvodí osobní odpovědnost za nápravu způsobených škod.⁸ Vedlejším cílem této koncepce je snížení recidivy, a tím i prevence kriminality.

3. ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ

OSN je mezinárodní organizací globálního charakteru, jejímž hlavním cílem je udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, ale rovněž spolupráce jejích členských států při řešení mezinárodních ekonomických, sociálních, kulturních a humanitárních otázek a podpoře základních lidských práv a svobod. Jejím ustavujícím dokumentem je Charta OSN, která v čl. 7 jako hlavní orgány OSN zřídila Valné shromáždění, v němž má každý z členů této organizace své zastoupení, dále Radu bezpečnosti (orgán mající základní odpovědnost za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti), Hospodářskou a sociální radu (orgán pro koordinaci hospodářské a sociální činnosti OSN a specializovaných přidružených organizací), Poručenskou radu, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát.

Mezi témata, jimž OSN věnuje svou pozornost, patří i téma prevence kriminality. Již od roku 1955 se proto každých pět let koná kongres OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli,⁹ který má zajistit výměnu informací a praktických zkušeností mezi jeho účastníky. Těmi jsou tradičně zástupci vlád, mezivládních a nevládních organizací, organizačních jednotek OSN i jednotlivci z řad expertů, akademiků a jiných odborníků na poli prevence kriminality a trestní justice.¹⁰

V návaznosti na kongres konaný roku 1970 byl roku 1971 založen Výbor pro prevenci zločinnosti a kontrolu, který byl roku 1991 nahrazen Komisí pro prevenci zločinnosti a trestní justici. Komise byla založena jako podpůrný orgán Hospodářské a sociální rady, aby rozvíjela, monitorovala a dohlížela na implementaci programu OSN pro prevenci zločinnosti a trestní

---

⁸ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha : C. H. Beck, 2000, s. 9-12.

⁹ Od kongresu konaného roku 2005 zní jeho název takto: kongres o prevenci zločinnosti a trestní justice.

¹⁰ UNODC: *The Eleventh Crime Congress* [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/crime-congress/crime-congress-11-long.html>.

justici a usnadnila koordinaci činností institutů OSN pro prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli.¹¹ Dalším významným orgánem OSN, který působí v oblasti prevence kriminality, je Úřad pro drogy a kriminalitu (*United Nations Office on Drugs and Crime*, UNODC), založený roku 1997 spojením Programu OSN pro kontrolu drog a Centra pro mezinárodní prevenci zločinnosti. UNODC disponuje sítí kanceláří ve všech částech světa a jeho úkolem je pomáhat členským státům OSN v jejich boji s ilegálními drogami, zločinností a terorismem.¹²

4. RADA EVROPY

Rada Evropy je mezinárodní organizací, která působí v evropském regionu a která se zaměřuje na ochranu lidských práv, parlamentní demokracie a zákonnosti. Podle jejího ustavujícího dokumentu, Statutu Rady Evropy (dále jen Statut), jsou jejími orgány Výbor ministrů, složený z ministrů zahraničních věcí všech členských států, a Parlamentní shromáždění (dříve nazývané jako Poradní shromáždění), poradní orgán, do nějž každý stát vysílá stanovený počet delegátů.

Cílem této mezinárodní organizace je dle čl. 1 Statutu dosažení větší jednoty mezi jejími členskými státy za účelem zabezpečení a realizace ideálů a principů společných všem členským státům. Snaha o harmonizaci právních řádů členských států Rady Evropy se projevuje i v oblasti trestního práva, neboť stejně jako OSN i Rada Evropy svádí boj s kriminalitou, která ohrožuje principy a ideály, o jejichž ochranu Rada Evropy usiluje.

Podobně jako v OSN, i v Radě Evropy působí specializovaný orgán, který koordinuje a dohlíží nad činnostmi Rady Evropy v oblasti prevence a kontroly kriminality. Jedná se o Evropský výbor pro trestněprávní problematiku (*European Committee on Crime Problems*, CDPC), založený roku 1958. Mezi úkoly CDPC patří např. vypracovávání úmluv, dohod, doporučení a zpráv nebo organizování konferencí týkajících se kriminologického výzkumu.¹³

---

¹¹ UNODC: *The Commission on Crime Prevention and Criminal Justice* [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/index.html>. K programu OSN pro prevenci zločinnosti a trestní justici a úkolům Komise pro prevenci zločinnosti a trestní justici blíže v rezoluci Valného shromáždění A/RES/46/152 ze dne 18. prosince 1991.

¹² UNODC: *About UNODC* [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/index.html?ref=menutop>.

¹³ Council of Europe: *About the European Committee on Crime Problems* [online]. © 2011 [cit. 8. 1. 2011]. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdpc/CDPC_en.asp.

5. PRÁVNÍ NÁSTROJE OSN A RADY EVROPY

K harmonizaci trestního práva členských států využívá OSN i Rada Evropy v první řadě mezinárodní smlouvy. Jedná se často o mezinárodní smlouvy, v nichž se státy dohodly na kriminalizaci určitých jednání, nebo které upravují postupy při stíhání a trestání trestných činů státy, nebo také o smlouvy, jejichž předmětem úpravy je mezinárodní justiční spolupráce států v trestních věcech.¹⁴ Tyto smlouvy většinou nejsou přímo aplikovatelné v rámci českého vnitrostátního práva (tj. nejsou self-executing), neboť v první řadě ukládají povinnosti státům, nikoliv jednotlivcům. Jejich normativní obsah proto musí být zákonodárcem promítnut do českých trestněprávních předpisů.

Četněji než za pomoci mezinárodních smluv, o jejichž povaze jakožto pramene mezinárodního práva není pochyb, se ale OSN a Rada Evropy snaží o harmonizaci v oblasti trestního práva (a trestněprávních alternativ obzvláště) prostřednictvím aktů vydávaných jejich orgány. Otázkou však je, zda mohou být akty mezinárodních organizací (resp. orgánů mezinárodních organizací), jakými jsou např. rezoluce nebo doporučení, v nichž můžeme nejčastěji nalézt odpověď na otázku přístupu dané mezinárodní organizace k alternativnímu řešení trestních věcí, považovány za pramen mezinárodního práva. Malenovský k tomu uvádí, že „nelze potvrdit, že by bylo takové akty možno označit za samostatný pramen současného mezinárodního práva (...) akty, jimiž se mezinárodní organizace obracejí na své členy, případně i nečleny, jsou právně nezávaznými doporučeními. (...) Doporučující (nezávazný) charakter aktů mezinárodních organizací ovšem nevyklučuje, aby tyto akty vyvolávaly určité dílčí právní následky (...) tzv. soft law (...)“.¹⁵

5.1 MEZINÁRODNÍ SMLOUVY

Ve vztahu k boji s kriminalitou byly členskými státy OSN uzavřeny dvě mezinárodní smlouvy, dotýkající se okrajově i trestněprávních alternativ. V první řadě se jedná o **Úmluvu proti nadnárodnímu organizovanému zločinu** (platnou od roku 2003), doplněnou třemi Protokoly, které se zaměřují na zvláštní oblasti organizovaného zločinu – na obchod s lidmi (zejména se ženami a dětmi), na pašování přistěhovalců a na nelegální

---

¹⁴ Takové mezinárodní smlouvy tvoří odvětví mezinárodního práva, nazývané jako mezinárodní právo trestní. K pojmovému vymezení vztahu mezinárodního a trestního práva viz Šturma, P. *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Praha : Karolinum, 2002, s. 36-37.

¹⁵ Malenovský, J. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 214-216.

výrobu a obchod se střelnými zbraněmi. Druhou ze zmiňovaných úmluv je **Úmluva proti korupci** (platná od roku 2005). Česká republika podepsala obě smlouvy a první dva dodatečné Protokoly k Úmluvě proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, dosud ale ani jeden z těchto dokumentů neratifikovala.

Co do obsahu, obě mezinárodní smlouvy zavazují smluvní státy ke kriminalizaci určitých úmyslných jednání (u některých alespoň ke zvážení jejich kriminalizace) a k přijetí opatření umožňujících konfiskaci výnosů z trestných činů, vymezených v těchto úmluvách, nebo majetku odpovídajícího jejich hodnotě a zabavení majetku či nástrojů, určených pro spáchání těchto trestných činů. Dále smlouvy upravují například různé formy mezinárodní justiční spolupráce mezi smluvními státy a Úmluva proti nadnárodnímu organizovanému zločinu navíc zavazuje státy k zavedení náležitých procedury pro odškodnění a restituci obětí těchto trestných činů.

Mezinárodní smlouvy s obdobnou tematikou byly uzavřeny rovněž členskými státy Rady Evropy, například **Úmluva o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu** (platná od roku 1993) nebo **Trestněprávní úmluva o korupci** (vstup v platnost roku 2002). Česká republika ratifikovala obě jmenované smlouvy. Ochrany obětí trestné činnosti se pak dotýká např. **Úmluva o boji proti obchodování s lidmi** (platná od roku 2008). Česká republika není v současné době jejím signatářem. Tyto tři smlouvy mají podobně jako výše uvedené úmluvy OSN vztah k některým alternativním trestům. Ve všech těchto třech úmluvách se totiž jejich signatáři dohodli na postihování trestných činů v nich uvedených konfiskací neboli zabavením majetku (prostředků ke spáchání trestného činu a výnosů z něj nebo majetku tomu odpovídající hodnoty).

V rámci českého trestního zákoníku by této sankci mohl odpovídat trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, a to např. ve spojení s trestným činem legalizace výnosů z trestné činnosti - § 216, § 217 TZ, nebo trest propadnutí majetku, případně i ochranné opatření zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Aby výše zmíněné tresty mohly plnit povahu trestů alternativních k trestu odnětí svobody, nesměly by být uloženy vedle něj. Jejich samostatné uložení je ale téměř nemožné v případě trestných činů týkajících se korupce (§§ 331, 332 a 333 TZ) – výslovně je připuštěno pouze uložení trestu propadnutí majetku, a to až v kvalifikovaných skutkových podstatách (§ 331 odst. 3, § 332 odst. 2 TZ).

K alternativním způsobům řešení trestních věcí má z mezinárodních smluv Rady Evropy zřejmě nejbližší **Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů** (přijata roku 1983 a platná od roku 1988).¹⁶

---

¹⁶ Předchůdcem této úmluvy byla rezoluce Výboru ministrů (77) 27 o odškodnění obětí trestných činů.

Úmluva byla sice Českou republikou ratifikována až roku 2000, již v roce 1997 byl ale českým Parlamentem přijat zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, který znění této mezinárodní smlouvy adaptoval. Úmluva státy zavazuje přispět k odškodnění obětí úmyslných násilných trestných činů, které utrpěly vážnou újmu na zdraví, nebo osob na nich závislých (v případě smrti této oběti), pokud není možné, aby odškodnění poskytl sám pachatel (není znám nebo nemá finanční prostředky). Odškodnění by mělo zahrnovat minimálně ztrátu na výdělku, výdaje spojené s léčením a s pohřbem a u osob závislých ztrátu na výživě. Odškodnění by měl poskytnout ten stát, na jehož území byl trestný čin spáchán.

S ukládáním alternativních trestů pak přímo souvisí **Evropská úmluva o dohledu nad podmíněně odsouzenými a podmíněně propuštěnými pachateli** (podepsaná 3. 11. 1964, platná až od 22. 8. 1975), v níž se její smluvní státy dohodly na pravidlech spolupráce (provedení dohledu, výkonu či kompletní aplikace trestu) pro případy, kdyby byl pachatel podmíněně odsouzen nebo podmíněně propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody (včetně podmíněného upuštění od potrestání) na území jednoho smluvního státu, ale pobyt by měl v jiném smluvním státě. Česká republika tuto úmluvu ratifikovala.

5.2 REZOLUCE A DOPORUČENÍ

O postoji OSN a Rady Evropy ke konceptu restorativní justice a k trestněprávním alternativám však nejvíce vypovídají akty aplikace mezinárodního práva, vydávané jejich orgány. V případě OSN se jedná o rezoluce Valného shromáždění, jejichž obsahem jsou deklarace standardů či základních principů.¹⁷ Tyto deklarace jsou spolu s dalšími deklaracemi a směrnicemi přehledně uspořádány v **Souhrnu standardů a norem OSN týkajících se prevence zločinnosti a trestní justice** (Compendium of United Nations Standards and Norms in Crime Prevention and Criminal Justice).

Zřejmě nejvýznamnějšími jsou rezoluce Valného shromáždění přijaté po konání sedmého kongresu – **Standardní minimální pravidla pro výkon soudnictví ve věcech mládeže** (Pekingská pravidla)¹⁸ a **Deklarace o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a**

---

¹⁷ Tyto deklarace vznikly původně jako výstupy kongresů o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli a poté byly schváleny Valným shromážděním ve formě rezoluce.

¹⁸ *The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules)*. Rezoluce Valného shromáždění A/RES/40/33 ze dne 29. listopadu 1985.

obětí zneužití moci¹⁹ – a rezoluce přijatá po konání osmého kongresu – **Standardní minimální pravidla pro opatření nespojená s odnětím svobody (Tokijská pravidla)²⁰**.

Pekingská pravidla jsou zaměřena na mládež jako pachatele trestné činnosti. Doporučení v nich stanovená směřují k potřebě upřednostňování odklonů od formálního trestního řízení (ve kterémkoliv jeho stádiu a v případech, kde je to vhodné) a alternativních sankčních opatření (nařízení péče, vedení a dohledu, probace, peněžité opatření, odškodnění a restituce, obecně prospěšné práce, nařízení pěstounské péče apod.).

Druhá deklarace doporučuje státům ve vztahu k obětem trestných činů (jejich rodinám a osobám na nich závislým) zavedení restituce jako další trestní sankce, ukládané ve vhodných případech pachatelům trestných činů. Restituce by měla spočívat v navrácení majetku nebo uhrazení vzniklé újmy nebo ztráty, v uhrazení nákladů vzniklých jako důsledek viktimizace, v poskytnutí služeb a v obnovení práv.

Tokijská pravidla vyzývají státy k zavádění alternativních trestů k trestu odnětí svobody (např. verbální sankce, podmíněné propuštění, peněžité tresty, restituce nebo odškodnění obětí, probace, domácí vězení), alternativ k potrestání i alternativních postupů mimo formální trestní řízení. Při implementaci tokijských pravidel by se státy měly snažit o zajištění rovnováhy mezi právy jednotlivých pachatelů, právy obětí a zájmem společnosti na veřejné bezpečnosti a prevenci kriminality.

Koncepce restorativní justice se dotýká rovněž rezoluce Hospodářské a sociální rady z roku 2002 s názvem **Základní principy ohledně použití programů restorativní justice v trestních věcech** (*Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters*).²¹ Tato rezoluce obsahuje doporučení vzhledem k podmínkám, za kterých by měly být programy restorativní spravedlnosti používány (např. dostatek důkazů k obvinění pachatele, souhlas pachatele i oběti). O program restorativní justice se přitom jedná, pokud dochází k využití restorativního procesu (např. mediace, konciliace, konference, kruhy) a pokud se snaží o dosažení restorativního výsledku (např. reparace, restituce, obecně prospěšné práce). Rezoluce rovněž stanovuje pravidla a právní záruky pro aplikaci programů.

Co se týče Rady Evropy, nejvýznamnějšími jsou akty aplikace mezinárodního práva vydávané Výborem ministrů jakožto orgánem

---

¹⁹ *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. Rezoluce Valného shromáždění A/RES/40/34 ze dne 29. listopadu 1985.

²⁰ *The United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (the Tokyo Rules)*. Rezoluce Valného shromáždění A/RES/45/110 ze dne 14. prosince 1990.

²¹ Rezoluce Hospodářské a sociální rady č. 2002/12 ze dne 24. července 2002.

s rozhodovací pravomocí. Výbor ministrů má na základě čl. 15 písm. b Statutu pravomoc vydávat doporučení, směřující k vládám členských států Rady Evropy. Do roku 1979 měla tato doporučení formu rezoluce, proto byla jedním z prvních aktů týkajících se trestněprávních alternativ **rezoluce (65) 1 o odkladu trestu, probaci a jiných alternativách k trestu odnětí svobody** (ze dne 22. ledna 1965).

V této rezoluci Výbor ministrů doporučoval členským státům, aby uzákonily možnost soudu ukládat prvopachatelům, kteří nespáchali zvlášť závažný trestný čin, tresty alternativní k trestu odnětí svobody nebo podmíněná opatření (alternativy k jeho výkonu) jako např. odklad trestu (*suspended sentence*)²² nebo nařízení probace (*probation order*). Dále obsahoval doporučení k rozšíření možností použití dohledu a podobných opatření a k zakotvení dalších opatření, nespočívajících v uvěznění pachatele.

Na tuto rezoluci (i na Evropskou úmluvu o dohledu nad podmíněně odsouzenými a podmíněně propuštěnými pachateli) navázala **rezoluce (70) 1 o praktické organizaci opatření týkajících se dohledu a následné péče o podmíněně odsouzené nebo podmíněně propuštěné pachatele** (ze dne 26. ledna 1970), obsahující obecné principy pro používání podmíněných opatření. O šest let později přijal Výbor ministrů **rezoluci (76) 10 o určitých alternativních trestních opatřeních k trestu odnětí svobody** (ze dne 9. března 1976), v níž doporučoval státům zavedení nových alternativních opatření a rozšíření využití těch stávajících. Zmiňovány jsou v ní například nové metody probace nebo pokuty, které by měly být přizpůsobeny finančním možnostem pachatele a vybírány tak, aby nedocházelo k ukládání náhradního trestu odnětí svobody. Dále jsou zde jako možná alternativní trestní opatření uváděna různá omezení práv (např. odebrání řidičského průkazu), zabavení majetku jako samostatný alternativní trest, práce prospěšné pro společnost (*community work*) a částečná detence (*semi-detention*). Na zvážení bylo státům dáno rovněž zavedení alternativ k potrestání (vyslovení viny, ale neuložení trestu).

O tom, že je Rada Evropy stejně jako OSN zastánkyní konceptu restorativní spravedlnosti, svědčí rovněž **doporučení Výboru ministrů č. R (83) 7 o spoluúčasti veřejnosti na trestní politice** (ze dne 23. června 1983). Výbor ministrů v tomto doporučení klade důraz na společné principy trestní politiky členských států, která by měla směřovat k prevenci kriminality, podpoře alternativních trestů, znovuzачlenění pachatelů do společnosti a obstarání pomoci obětem. K tomu všemu je však zapotřebí souhlasného postoje veřejnosti, nebo dokonce její aktivní participace, proto by veřejnost měla být řádně informována o kriminalitě a trestní justici.

---

²² Lze přeložit rovněž jako podmíněné odsouzení.

Za účelem posílení postavení obětí trestných činů v rámci systému trestní justice a v návaznosti na Evropskou úmluvu o odškodňování obětí násilných trestných činů vydal Výbor ministrů dne 28. června 1985 **doporučení č. R (85) 11 o postavení obětí v rámci trestního práva a řízení**.²³ Zdůrazňována je v něm zejména nutnost informování obětí (o průběhu trestního řízení, o možnostech získání pomoci a odškodnění) a vhodného chování k obětem, to vše jak ve stádiu přípravném, tak ve stádiu řízení před soudem.

Odklonům od příliš formálního trestního řízení se jako jedné z možností odlehčení práce soudů a snížení délky trestního řízení²⁴ věnuje **doporučení Výboru ministrů č. R (87) 18 týkající se zjednodušení trestního řízení** (ze dne 17. září 1987). Zvláště pro pachatele méně závažných trestných činů je navrhováno zavedení mimosoudního vypořádání (*out-of-court settlement*), které může spočívat v zaplacení určité peněžité částky státu nebo instituci veřejné či charitativní povahy, v navrácení výhod získaných spácháním trestného činu nebo v odškodnění oběti trestného činu. Doporučováno je rovněž zavedení zjednodušeného písemného řízení, skončeného vydáním trestního příkazu. Toto doporučení Česká republika implementovala v letech 1993 a 1995, kdy byly přijaty novely trestního řádu, zavádějící do něj institut podmíněného zastavení trestního stíhání a trestního příkazu (1993) a narovnání (1995).

Významným doporučením vztahujícím se k alternativním trestům je pak **doporučení č. R (92) 16 k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření** (ze dne 19. října 1992)²⁵ a na něj navazující **doporučení Rec (2000) 22 ke zdokonalování implementace Evropských pravidel v oblasti komunitních sankcí a opatření** (ze dne 29. listopadu 2000), vypracované na základě odborníky provedené kontroly uplatňování Evropských pravidel v členských státech.²⁶ Doporučení z roku 1992 obsahuje výčet 90 pravidel pro účinnou aplikaci komunitních sankcí a opatření, jež jsou široce definována jako sankce a opatření, která sice

---

²³ Toto doporučení pak doplňují doporučení č. R (87) 21 o pomoci obětem a prevenci viktimizace (ze dne 17. září 1987) a doporučení Rec (2006) 8 o pomoci obětem trestných činů (ze dne 14. června 2006).

²⁴ Jako další možnosti jsou uváděny: rozšíření aplikace principu diskreční pravomoci (nebo alespoň opatření se sledujících tentýž účel) a zjednodušení běžných postupů soudu (jak ve stádiu předcházejícím hlavnímu líčení, tak při hlavním líčení).

²⁵ Evropská pravidla jsou zaměřena jen na dospělé pachatele, ve vztahu k mladistvým pachatelům vydal Výbor ministrů doporučení CM/REC (2008) 11 o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele podrobené sankcím a opatřením (ze dne 5. listopadu 2008), viz níže.

²⁶ Z dalších doporučení, která kladou důraz na vnímání trestu odnětí svobody (a zbavení svobody obecně) jako poslední možnosti a která upřednostňují ukládání alternativních trestů a opatření, lze jmenovat doporučení č. R (92) 17 týkající se konzistence v trestání nebo doporučení č. R (99) 22 týkající se přelidnění věznic a inflace vězeňské populace.

ponechávají pachatele ve společnosti, avšak prostřednictvím uložených podmínek a/nebo povinností zahrnují určité omezení jeho svobody. Sankce přitom mohou být ukládány soudy či soudci a opatření mohou být přijata před nebo namísto rozhodnutí o sankci.

Pravidla směřují k zajištění zákonnosti zakotvení a uplatňování těchto sankcí a opatření, k poskytování soudních záruk (např. jejich ukládání a rušení jen soudním orgánem, právo stížnosti) a k respektování základních práv (zejm. zákaz diskriminace). Vyžadován je informovaný souhlas a spolupráce pachatele a rovněž zabezpečení účasti komunity. Pravidla dále upravují podmínky ukládání komunitních sankcí a opatření (důraz na jejich smysluplnost, individualizaci, dohled a kontrolu), následky jejich nedodržování a pobídku k výzkumu a hodnocení jejich fungování.

Doporučení ke zdokonalování implementace Evropských pravidel z roku 2000 čítá celkem 29 zásad pro dosažení účinnějšího využití komunitních sankcí a opatření. Jsou v něm uvedeny příklady komunitních sankcí a opatření, umožňující jejich bližší definiční vymezení: alternativy vazby ve fázi přípravného řízení, probace jako samostatná sankce, odklad výkonu trestu odnětí svobody s uloženými podmínkami, obecně prospěšné práce, odškodnění oběti, nařízení léčby, intenzivní dohled, omezení svobody pohybu, podmíněné propuštění s dohledem²⁷. Vyzdvihována je nutnost zlepšení důvěryhodnosti a informovanosti o komunitních sankcích a opatřeních jak mezi soudními orgány, tak i mezi veřejností a politiky.

Dalším významným doporučením, které se vztahuje k alternativním způsobům řešení trestních věcí, je **doporučení č. R (99) 19 ohledně mediace v trestních věcech** (ze dne 15. září 1999). Výbor ministrů v něm zdůrazňuje potřebu zvýšení aktivní osobní účasti oběti, pachatele, dalších osob ovlivněných spáchaným trestným činem a celé komunity v rámci trestního řízení. Mediace je zde definována jako proces, kdy je oběti a pachateli umožněno aktivně se účastnit na řešení věcí vyplývajících ze spáchání trestného činu za pomoci třetí nestranné osoby – mediátora. Vyžadován je svobodný souhlas oběti i pachatele, který může být vzat kdykoliv zpět. Mediace by měla být obecně dostupnou službou, realizovatelnou ve všech stádiích trestního řízení, a to jako proces doplňující tradiční trestní řízení nebo jako alternativa k němu. Výsledkem mediace by měla být dohoda stran, mající účinky soudního rozhodnutí (kvůli uplatnění zásady *ne bis in idem*). K částečné implementaci tohoto doporučení došlo v České republice v roce 2000 přijetím zákona o Probační a mediační službě.

---

²⁷ Podmíněnému propuštění s dohledem se blíže věnuje doporučení Rec (2003) 22 k podmíněnému propuštění s dohledem (parole).

Zatím posledním doporučením Výboru ministrů, majícím blízký vztah k alternativním trestům, je **doporučení CM/Rec (2010) 1 k Probačním pravidlům Rady Evropy** (ze dne 20. ledna 2010), jehož obsahem je návod ke zřízení a správnému fungování probačních agentur či obdobných organizací. Probace je v tomto doporučení široce definována jakožto implementace sankcí a opatření, vymezených zákonem a uložených pachateli, v rámci komunity, která zahrnuje činnosti a zásahy jako dohled, vedení a pomoc s cílem sociálního začlenění pachatele.

Zvláštní pozornost věnuje Výbor ministrů Rady Evropy podobně jako Valné shromáždění OSN mladistvým (resp. nezletilým) pachatelům. Upřednostňování trestněprávních alternativ ve vztahu k tomuto typu pachatelů obsahuje **doporučení č. R (87) 20 o společenské reakci na kriminalitu mládeže** (ze dne 17. září 1987), dále **doporučení č. R (88) 6 o společenské reakci na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z rodin přistěhovalců** (ze dne 18. dubna 1988). V nedávné době pak přijal Výbor ministrů **doporučení Rec (2003) 20 týkající se nových způsobů vypořádání se s kriminalitou mládeže a role soudnictví ve věcech mládeže** (ze dne 24. září 2003) a **doporučení CM/Rec (2008) 11 o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele podrobené sankcím nebo opatřením** (ze dne 5. listopadu 2008). Vyzdvihována je nutnost výchovného působení na mladistvé pachatele, potřeba uvědomění si následků vlastního jednání a jejich resocializace.

6. ZÁVĚR

Jak OSN, tak Rada Evropy jakožto mezinárodní organizace, které dbají o ochranu lidských práv i o prevenci kriminality, vyzdvihují koncept restorativní justice. Nejvíce to je patrné z aktů jejich vrcholných orgánů – z rezolucí Valného shromáždění OSN a z doporučení (a rezolucí) Výboru ministrů Rady Evropy, jež členskými státy doporučují zavádění alternativních trestů i alternativ k potrestání a rovněž alternativních postupů mimo formální trestní řízení. Česká republika se snaží tyto rezoluce a doporučení postupně zapracovávat do svých trestněprávních předpisů.

Některé z těchto právně nezávazných aktů se zaměřují na nutnost aktivnějšího zapojení obětí a na různé formy náhrady újmy obětem trestných činů. Většina členských států Rady Evropy dokonce podepsala, či přímo ratifikovala Evropskou úmluvu o odškodňování obětí násilných trestných činů. V legislativě České republiky se tento její závazek promítl do zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti (metoda adaptace). Z restorativních programů, doporučovaných např. v rezoluci Hospodářské a sociální rady, je v České republice právně zakotvena pouze mediace, a to v zákoně o Probační a mediační službě, který byl přijat v reakci na doporučení Výboru ministrů ohledně mediace v trestních věcech.

Rada Evropy je ve srovnání s OSN mnohem aktivnější ve vydávání doporučení svým členským státům v oblasti trestněprávních alternativ, což je pochopitelné vzhledem k její regionální povaze. Její dokumenty jsou také konkrétnější, hlubší, co do úpravy trestněprávních alternativ, jejichž rozsah by měly členské státy rozšiřovat. Zatím posledním rozšířením palety trestněprávních alternativ v rámci České republiky bylo spolu s přijetím nového trestního zákoníku zavedení dvou nových druhů alternativních trestů – trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

Literature:

Council of Europe: About the European Committee on Crime Problems [online]. © 2011 [cit. 8. 1. 2011]. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdpc/CDPC_en.asp.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (83) 7 o spoluúčasti veřejnosti na trestní politice ze dne 23. června 1983.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (85) 11 o postavení obětí v rámci trestního práva a řízení ze dne 28. června 1985.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (87) 18 týkající se zjednodušení trestního řízení ze dne 17. září 1987.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (87) 20 o společenské reakci na kriminalitu mládeže ze dne 17. září 1987.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (87) 21 o pomoci obětem a prevenci viktimizace ze dne 17. září 1987.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (88) 6 o společenské reakci na kriminalitu mládeže z řad mladých lidí pocházejících z rodin přistěhovalců ze dne 18. dubna 1988.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (92) 16 k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření ze dne 19. října 1992.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (92) 17 týkající se konzistence v trestání ze dne 19. října 1992.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 19 ohledně mediace v trestních věcech ze dne 15. září 1999.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 22 týkající se přelidnění věznic a inflace vězeňské populace ze dne 30. září 1999.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2000) 22 ke zdokonalování implementace Evropských pravidel v oblasti komunitních sankcí a opatření ze dne 29. listopadu 2000.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2003) 20 týkající se nových způsobů vypořádání se s kriminalitou mládeže a role soudnictví ve věcech mládeže ze dne 24. září 2003.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2003) 22 k podmíněnému propuštění s dohledem (parole) ze dne 24. září 2003.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2006) 8 o pomoci obětem trestných činů ze dne 14. června 2006.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy CM/Rec (2008) 11 o Evropských pravidlech pro mladistvé pachatele podrobené sankcím nebo opatřením ze dne 5. listopadu 2008.

Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy CM/Rec (2010) 1 k Probačním pravidlům Rady Evropy ze dne 20. ledna 2010.

Evropská úmluva o dohledu nad podmíněčně odsouzenými a podmíněčně propuštěnými pachateli ze dne 30. listopadu 1964.

Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů ze dne 24. listopadu 1983.

Galaway, B., Hudson, J. *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1990.

Charta Organizace spojených národů ze dne 26. června 1945.

Malenovský, J. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2008.

McCold, P. „The recent history of restorative justice: mediation, circles, and conferencing.“ In: *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. Ed. Sullivan, D., Tiffit, L. London : Routledge, 2008.

Restorative Justice Online: Lesson 1: Definition [online]. © 1996 – 2010 [cit. 1. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.restorativejustice.org/university-classroom/01introduction/tutorial-introduction-to-restorative-justice/lesson-1-definition/lesson-1-definition>.

Rezoluce Hospodářské a sociální rady č. 2002/12 ze dne 24. července 2002.

Rezoluce Valného shromáždění A/RES/40/33 ze dne 29. listopadu 1985.

Rezoluce Valného shromáždění A/RES/40/34 ze dne 29. listopadu 1985.

Rezoluce Valného shromáždění A/RES/45/110 ze dne 14. prosince 1990.

Rezoluce Valného shromáždění 55/25 ze dne 15. listopadu 2000, Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu.

Rezoluce Valného shromáždění 58/4 ze dne 31. října 2003, Úmluva OSN proti korupci.

Rezoluce Výboru ministrů Rady Evropy (65) 1 o odkladu trestu, probaci a jiných alternativách k trestu odnětí svobody ze dne 22. ledna 1965.

Rezoluce Výboru ministrů Rady Evropy (70) 1 o praktické organizaci opatření týkajících se dohledu a následné péče o podmíněně odsouzené nebo podmíněně propuštěné pachatele ze dne 26. ledna 1970.

Rezoluce Výboru ministrů Rady Evropy (76) 10 o určitých alternativních trestních opatřeních k trestu odnětí svobody ze dne 9. března 1976.

Solotář, A., Púry, F., Šámal, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha : C. H. Beck, 2000.

Statut Rady Evropy ze dne 5. května 1949.

Šturma, P. *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Praha : Karolinum, 2002.

Trestněprávní úmluva o korupci ze dne 27. ledna 1999.

UNODC: About UNODC [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/index.html?ref=menutop>.

UNODC: The Commission on Crime Prevention and Criminal Justice [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CCPCJ/index.html>.

UNODC: The Eleventh Crime Congress [online]. © 2011 [cit. 6. 1. 2011]. Dostupné z: <http://www.unodc.org/unodc/en/crime-congress/crime-congress-11-long.html>.

Úmluva o boji proti obchodování s lidmi ze dne 16. května 2005.

Úmluva o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu ze dne 8. listopadu 1990.

Válková, H., Sotolář, A. „Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?“ *Trestní právo*. 2000, roč. 5, č. 1, s. 4-11.

Válková, H. „Viktimologie.“ In *Základy kriminologie a trestní politiky*. Eds. Kuchta, J., Válková, H. Praha : C. H. Beck, 2005.

Zehr, H. *Changing Lenses: a new focus for crime and justice*. Scottsdale : Herald press, 1990.

Contact – email

Luc.Bol@seznam.cz